

*Peter Widell og Mette Kunøe (udg.):
9. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog
Århus 2002*

UDGANGSPUNKT ER EMNET IKKE – MEDDELELSESSTRUKTUR FRA ET FUNKTIONELT, PROCEDURALT SYNSPUNKT

Af Simon Borchmann (Roskilde Universitetscenter)

I det følgende vil jeg præsentere en informationsstrukturel beskrivelse der er funderet på en funktionel, procedural semantik (Harder 1996). Jeg vil koncentrere beskrivelsen om den meddelelsesstrukturelle konstituent der kaldes *emne*.

Slår man op under *tema* i *Grammatisk talt*, en udgivelse af Dansk Sprognævn, kan man læse følgende: ‘Den del af en sætning som der fortælles noget om, sætningens ‘emne’’. Her beskrives emnet på den ene side som en del af en sætning og på den anden side som det der fortælles noget om. Det er måske de færreste grammatikere der opfatter dette som problematisk; inden for grammatikken er det jo vitterligt dele af sætninger der fortælles noget om. Det er imidlertid kontraintuitivt for elever og studerende med fødderne solidt plantet i dagligsproget: I dagligsproget er det børn, husleje, fester, vasketøj, cykler, SU osv. der fortælles noget om.

Det der sker i *Grammatisk talt*, er en sammensmeltning af udtrykssyntaktiske, indholdssyntaktiske og pragmatiske konstituer. I en funktionel, procedural semantik forsøger man netop at holde disse adskilt. For det første skelnes der mellem udtrykssyntaktiske og indholdssyntaktiske konstituer, og for det andet skelnes der mellem indholdssyntaktiske konstituer og deres meningskorrelater (Harder 1996). Disse skel vil jeg vende tilbage til. En beskrivelse af emnet der er funderet på en sådan semantik, antages at være i overensstemmelse med sprogbrugerens intuitioner.

Min interesse i en beskrivelse af emnet er først og fremmest pragmatisk tekstanalytisk og -diagnostisk. Beskrivelsen skal indgå i et tekstanalytisk og -diagnostisk beskrivelsesapparat der skal kunne anvendes af elever, studerende og andre der beskæftiger sig med tekster som kommunikationsform. På dansk foreligger der allerede et stort og nuanceret tekstanalytisk og -diagnostisk beskrivelsesapparat der omfatter en beskrivelse af teksters informationsstruktur, nemlig Ole Tøgebys *PRAXT – Pragmatisk tekstteori*. I denne beskrivelse er det faktisk også muligt at adskille udtrykssyntaktiske, indholdssyntaktiske og

pragmatiske konstituent. Når jeg ikke desto mindre har noget at tilføje, er det fordi det tekstmateriale jeg har beskæftiget mig med, er informativt organiseret på måder der ikke er redegjort for i *PRAXT*. Jeg har beskæftiget mig med fortællende tekster; og for denne teksttypes informative organisering gælder det bl.a. at emnet realiseres på måder der falder uden for *PRAXT*'s emnedefinition. Det har motiveret mig til at modificere emnedefinitionen således at den kan håndtere disse realiseringer. I modificeringen støtter jeg mig bl.a. til nogle af de synspunkter der kommer til udtryk i Hansen & Heltofts *Grammatik over det Danske Sprog* (foreløbig udgave).

Når jeg i denne sammenhæng fremhæver den funktionelle, procedurale semantik, er det for det første fordi jeg anser den for den mest plausible i kraft af at den er kompatibel med en konstruktivistisk redegørelse for tekstforståelsen (Garnham & Oakhill 1996). Den konstruktivistiske redegørelse stemmer nemlig overens med elevers, studerendes og andre sprogbrugeres intuitioner; og der er da også empirisk evidens for den (f.eks. Bransford et al. 1972). For det andet er det fordi Togeby's definition af emnet netop synes at antage en tættere forbindelse mellem udtrykssyntaktiske, indholdssyntaktiske og pragmatiske konstituent end man kan begrunde med henvisning til realiseringer af emnet i fortællende tekster. Og da den funktionelle, procedurale semantik netop skelner skarpt mellem disse konstituent, er den formentlig også det bedste fundament for en definition der kan håndtere disse realiseringer.

Først følger Togeby's definition af emnet, så følger en problematisering af denne definition, så følger en modificering af emnedefinitionen, og så følger et forslag til en semantisk emneanalyse. Endelig følger en afsluttende bemærkning om den syntaktiske realisering af emnet.

1. Togeby's definition

I *PRAXT* defineres emnet således:

Den, som regel nævnte, information som frontstilles, er markeret som ytringens **emne**, dvs. det som ytringen tager udgangspunkt i og som meddelelsen handler om. Ved først at nævne et stykke information som meddelelsens **emne**, **henviser** afsenderen modtageren til tid, sted, personer og omstændigheder for en situation som er den baggrund på hvilken meddelelsen er forståelig, fordi det forudsættes kendt og anerkendt af modtageren (Togeby 1993:444f).

I denne definitionen indgår der tre slags kriterier: pragmatiske, semantiske og udtrykssyntaktiske.

De pragmatiske kriterier er *udgangspunkt* og *handler om*. Jeg forstår udgangspunkt således at det er det der er først i bevidstheden på afsenderen (Halliday 1998). Det er altså en funktion der vedrører processeringsrækkefølgen. Det kalder jeg kronologisk struktur i det følgende. Det meddelelsen handler om, er derimod noget der vedrører tekstens meddelelsesfunktion; det er det ikke-sproglige som der fortælles noget om med ytringen. F.eks.:

K.E.1: Det ligner kaffe

Her er det som pronominet henviser til, det der fortælles noget om. Og det er da også muligt at det der ligner kaffe, er det der er først i bevidstheden på modtageren i konstruktionen af meningen.

Det indholdssyntaktiske kriterium er at emnet er en meddelelsesstrukturel konstituent (Hansen & Heltoft 1999). Meddelelsesstrukturen består grundlæggende af et emne og en kommentar, f.eks.:

K.E.2: Jeg skyder fra hoften

Her realiserer *jeg* emnet, og *skyder fra hoften* kommentaren (udtryk noteres med kursiv). Ifølge Togeby gælder det endvidere at emnet er ansats til et kendt situationelt element, dvs. et umiddelbart identificerbart element. Det vedrører modtagerens viden og er således en forudsætningsstrukturel status (Hansen & Heltoft 1999). Dvs. at forudsætningsstruktur og meddelelsesstruktur ifølge Togeby er sammenfaldende på dette punkt.

Det udtrykssyntaktiske kriterium i Tgebys definition er følgende: Det led der realiserer emnet, er frontstillet. Kriterierne frontstilling og udgangspunkt er givetvis nøje sammenknyttet for så vidt det frontstillede led er det der processeres først, og udgangspunktet er det der er først i bevidstheden. Både K.E.1 og K.E.2 kan tjene som eksempel på frontstilling af emneled.

2. Problematisering af definitionen

Først skal vi se på nogle eksempler der problematiserer de semantiske og udtrykssyntaktiske kriterier:

E.1.: Et par sultne krager holdt til på en sort oppustet genstand dernede. (M.A. Nexø: *Pelle Erobreren*)

E.2.: En stor lods i islænder og bælgvanter fór uroligt rundt med en råber i hånden og brummede som en nervøs bjørn. (M.A. Nexø: *Pelle Erobreren*).

E.3.: Børn kan være ubarmhjertige, men forældre er nok alligevel værre. (K. Sørensen: "Forsikringen")

Hvis man lokaliserer emnet i E.1 ud fra kriteriet om frontstilling, så viser det sig at det frontstillede led ikke realiserer en ansats til et kendt element. Denne analyse opfylder altså ikke det semantiske kriterium. Hvis man lokaliserer emnet ud fra det semantiske kriterium, så er *derne* emneled, dvs. det led der realiserer den indholdssyntaktiske konstituent emne. Og det forekommer i øvrigt også rimeligt at karakterisere meningskorrelatet til 'derne' som det informationssegmentet handler om. Denne analyse opfylder altså både et semantisk og et pragmatisk kriterium. Men den problematiserer kriteriet om frontstilling.

I E.2 er der slet ikke led der realiserer ansatser til et kendt element (man kan se bort fra den ansats *hånden* realiserer, da elementet kun er kendt via meningskorrelatet til et ubestemt led). Men i lyset af den foregående analyse der tog udgangspunkt i tekstforståelsen, synes E.2 ikke desto mindre at kunne beskrives meddelelsesstrukturelt, nemlig som en realisering af en kommentar til et emne som er realiseret ved et led i en foregående sætning. Det forholder sig faktisk også sådan at det afsnit sætningen stammer fra, indledes med følgende sætning:

E.2.F: På havnepladsen holdt der allerede en del bøndervogne, og hvert øjeblik kom en ny rullende oppefra i fuld fart. (M.A. Nexø: *Pelle Erobreren*).

Her er 'På havnepladsen' emneled og således er PÅ UMIDDELBART IDENTIFICERBAR HAVNEPLADS emne (betydning noteres med store bogstaver). Den rigtige meddelelsesstrukturelle analyse må da også være at betragte dette emne som emne for den kommentar der realiseres med E.2.

Emner der som PÅ UMIDDELBART IDENTIFICERBAR HAVNEPLADS er ansats til noget umiddelbart identificerbart, kan kaldes **forudsættende emner**. Emner der som UMIDDELBART IDENTIFICERBAR STOR LODS I ISLÆNDER OG BÆLGVANTER

er ansats til noget middelbart, dvs. gennem beskrivelsen, identificerbart, kan kaldes **introducerende emner**.

Der gælder nu følgende: Hvis man antager at meddelelsesstrukturen fordrer forudsættende emner, så følger det at den ikke nødvendigvis er bundet til sætningen. Og så kan vi ikke bruge kriteriet om frontstilling.

I E.3 er der slet ikke realiseret nogen ansatser til et identificerbart element. Hvis definitionen tages for pålydende, foreskriver den således at ytringen ikke handler om noget. Det er imidlertid kontraintuitivt; det stemmer i det mindste ikke overens med en dagligsproglig brug af termen handler om. Her tillader jeg mig at stole på den intuition at meddelelsen handler om børn i al almindelighed. Tekstmeningskorrelatet til emnet er med andre ord en prototype (eller almenbegreb eller kategori om man vil). Det element som *Børn* realiserer ansatsen til, er altså ikke kendt situationelt, men må hentes i det Togeby kalder det mentale lager (Togeby 2002). Emner der er ansats til sådanne elementer, kan kaldes **generiske emner** (Togeby opererer da også med generiske emner i *PRAXT*, men det fremgår altså ikke af definitionen).

Disse tre eksempler problematiserer altså dels det udtrykssyntaktiske kriterium om frontstilling og den hermed forbundne antagelse om meddelelsesstrukturen som sætningsbaseret, og dels kriteriet om emnet som ansats til et kendt situationelt element og den hermed forbundne antagelse om sammenfald mellem meddelelsesstruktur og forudsætningsstruktur.

De pragmatiske kriterier *udgangspunkt* og *handler om* kan også problematiseres. Det fremgår af følgende eksempler.:

E.4.: Dummere er jeg trods alt ikke (J. Sonnergaard: *Sidste søndag i oktober*)

E.5.: Snerle hed han... (Storm P.: "Artistliv")

E.6.: Nej, menneske bliver han aldrig (H. Kirk: *Slaven*)

E.7.: Som en statue stod hun deroppe med frynser og søljer og stirrede tomt ud i rummet (H. Scherfig: *Den døde mand*)

I disse eksempler realiserer *Dummere*, *Snerle* (der her er prædikativt), *menneske* og *Som en statue* ganske rigtigt udgangspunktet i kraft af frontstillingen. Men de realiserer ikke ansatserne til det ytringerne handler om; det gør hhv. *jeg*, *han*, *han* og *hun*. De pragmatiske kategorier *udgangspunkt* og *handler om* er altså ikke sammenfaldende. Og således er

meddelelsesstrukturen ikke sammenfaldende med den kronologiske struktur og det hermed forbundne udtrykssyntaktiske kriterium om frontstilling.

Altså: For så vidt som der findes såvel introducerende og generiske emner som forudsættende emner, må man adskille meddelelsesstruktur og forudsætningsstruktur. Og for så vidt som emnet ikke nødvendigvis er frontstillet, må man adskille meddelelsesstruktur og kronologisk struktur. Det udelukker vel at mærke ikke at frontstilling kan bruges meddelelsesfunktionelt. I beskrivelsen af emnet må man således se bort fra det syntaktiske kriterium; man må operere med det modificerede semantiske kriterium; og med hensyn til de pragmatiske kriterier så kan man altså begrænse sig til kriteriet *handler om*.

3. Den funktionelle, procedurale tilgang til en semantisk definition af emnet

Som nævnt skelner den funktionelle, procedurale semantik dels mellem udtryks- og indholdssyntaktiske konstituenten, og dels mellem indholdssyntaktiske konstituenten og deres meningskorrelater. I det følgende skal der kort redegøres for den tankegang der ligger bag.

Under det funktionelle aspekt betragtes indholdsstørrelser (semantiske enheder) som systeminternt, dvs. semantisk, bestemt ved den overordnede funktion de indgår i. Men denne funktion må så betragtes som systemeksternt, dvs. pragmatisk, bestemt ved den kommunikative funktion den varetager. Under det procedurale aspekt betragtes semantiske enheder som instruktioner i at processere tekstmening. Og der gælder nu det helt afgørende forhold at man kun har adgang til tekstmeningen (Harder 1996). Indhold (betydning) omsættes til tekstmening; det er med andre ord et dynamisk fænomen. Den semantiske viden sprogbrugere besidder, må således betragtes som en know-how snarere end en deklarativ viden (Harder 1996).

Det har nogle metodologiske implikationer. Når man fra i en funktionel, procedural tilgang skal definere emnet, gælder følgende forhold: 1) Der må skelnes konsekvent mellem betydning og mening, dvs. mellem semantiske funktioner og tekstlige, pragmatiske funktioner; 2) emnet er en semantisk funktion; 3) emnefunktionen er systeminternt bestemt af den funktion den indgår i, dvs. af meddelelsesfunktionen; 4) meddelelsesfunktionen er systemeksternt, dvs. pragmatisk, bestemt af substansen, dvs. meningskorrelatet; 5) meningskorrelatet kan analyseres i elementer; 6) princippet om udtrykkelighed (the prin-

ciple of expressibility) foreskriver at elementerne kan føres tilbage til et udtryk; 7) det må netop ske via elementernes semantiske korrelat; men 8) man kan ikke forudsætte et strukturelt sammenfald mellem meningskorrelatets struktur og sætningsstrukturen.

Denne tilgang fordrer altså at man tager udgangspunkt i tekstmeningskorrelatet til meddelelsen og i første omgang leder efter det der tilfredsstiller kriteriet *handler om*. For at definere emnets funktion må man således besvare spørgsmålet: Hvad er det som noget handler om? Spørgsmålet kan stilles intensionelt, dvs. *hvad er det karakteristiske for det som noget handler om?*, og det kan stilles extensionelt, dvs. *hvad kan være det som noget handler om?*. Og spørgsmålene kan besvares i den rækkefølge de er nævnt.

Det der er karakteristisk for det som noget handler om, kan anskueliggøres med følgende to simple konstruerede eksempler:

K.E.3: Jørgen maler huset i morgen

K.E.4: I morgen maler Jørgen huset

Fra et repræsentationsorienteret – og det vil sige sandhedsorienteret – synspunkt er de repræsentationer (eller sagforhold) der kan konstrueres på grundlag af disse to sætningskonstruktioner, ækvivalente. Konstruktionerne realiserer med andre ord samme udsagn.¹

Fra et kognitivt, salienorienteret synspunkt er meningskorrelaterne til konstruktionerne imidlertid ikke ækvivalente. I meningskorrelatet til K.E.3 har meningskorrelatet til *Jørgen* højere aktiveringsgrad end meningskorrelatet til *i morgen*; i K.E.4 har meningskorrelatet til *I morgen* højere aktiveringsgrad end meningskorrelatet til *Jørgen*. Forskellen i aktiveringsgrad er grundlaget for at hævde at K.E.3 handler om Jørgen, mens K.E.4 handler om dagen efter dagen for kommunikationen. Konstruktionerne adskiller sig således også semantisk; der er så at sige lagt et betydningsmæssigt lag oven på udsagnet således at K.E.3-konstruktionen markerer *Jørgen* som det led der realiserer ansatsen til det ytringen handler om, mens K.E.4-konstruktionen markerer *I morgen* som det led der realiserer ansatsen til det ytringen handler om. Når der som her ikke er andre tekstlige støttepunkter, er forskellen i aktiveringsgrad antageligvis foranlediget af frontstilling, angivelse af bekendthed og det at subjektet ofte er emneled (se afsluttende bemærkning om syntaktisk realisering).

¹ I den funktionelle, procedurale tilgang er et udsagn en indholdssyntaktisk struktur, og det vil sige at det ikke er en repræsentation, men en instruktion om repræsentation.

At begge konstruktioner er mulige på dansk, kan forklares ud fra to forhold. For det første at en modtager ikke får meddelt al den information der indgår i den informationelle helhed der skal konstrueres på grundlag af teksten, men selv må inferere en stor del af informationerne. For det andet at en meget stor mængde uddybende inferens er mulig på grundlag af en repræsentation. Det er således hensigtsmæssigt for forståelsen at kunne tilordne det element der spiller den mest centrale rolle i forhold til det informationelle formål, en særlig status. Hypotesen er så at den mulige uddybende inferens indskrænkes til det ytringen handler om. Det er konstateret i forsøg (Sanford & Garrod 1985, 1990). Det forhold at der er mere uddybende inferens hvis det en tekst handler om, opretholdes, end hvis det hele tiden skiftes ud (Schnotz 1985), er også en indikation på at uddybende inferens knytter sig til det der fortælles noget om med en tekst.

Med aktiveringen af et element, aktiveres et vidensområde (Graesser 1981). Den relevante uddybende inferens antages at begrænse sig til det vidensområde som ansatsen til det ytringen handler om, aktiverer. I forståelsen af E.3 kan det være relevant for modtageren at inferere noget om den (hvem) der maler, men ikke om den dag (hvornår) der bliver malet. I forståelsen af E.4 kan det være relevant at inferere noget om den dag (hvornår) der bliver malet, men ikke om den (hvem) der maler.

Det der adskiller meningskorrelatet til meddelelsen fra meningskorrelatet til udsagnet, er altså at de repræsentationelle elementer har forskellige statusser, bl.a. meddelelsesfunktionelle. Repræsentationen er med andre ord organiseret med hensyn til kognitiv saliens. En repræsentation der er organiseret med hensyn til kognitiv saliens, kan kaldes et informationssegment. Et informationssegment kan fra et meddelelsesfunktionelt synspunkt analyseres i to overordnede konstituenten: det der meddeles noget om, og som den elaborative inferens indskrænker sig til, og det der meddeles. Det første kan kaldes **det behandlede**, det sidste **behandlingen**.

At det behandlede også har repræsentationelle karakteristika, kan anskueliggøres med følgende eksempler fra mit eget korpus (det led som det behandlede – via ansatsen – kan føres tilbage til, er markeret med kantede parenteser):

Det behandlede opretholdes:

E.8: Konen kom ind med kaffen. [Hun] havde små hurtige bevægelser trods tyngden, (K. Sørensen: "Forsikringen")

E.9: I Kina betaler man sin Læge for hver Dag man er rask og ikke en Øre i de Dage, man er syg – [Dér] er orden i tingene (Storm P.: “Takt og Tone”)

E.10: I gamle dage var det anderledes. [Så] kom folk kørende langvejs fra til kirkens store rejsestald og fik en dram efter gudstjenesten (H. Scherfig: *Den døde mand*)

Det behandlede er forbundet inferentielt med det behandlede i foregående informationssegment:

E.11: og nummeret om “Frankie Teardrop” varede i over 12 minutter, og [rytmeboksen] kørte uanfægtet videre i baggrunden selv da Frankie Teardrop blæste hovedet af sig selv,... (J. Sonnergaard: “Gilleleje”)

E.12: Henne i Forstavnen sad to unge, sommerklædte Piger med hinanden om Livet og saa drømmende op paa et krumt Stykke Maane, der ligesom skamfuldt listede sig over Himlen med sit blege Skær, som ganske sygnede hen i Sommernattens Lysdis. [Paa en Tofte for sig selv] sværmede et Par unge Ægtefolk, Kind mod Kind og indsvøbt i samme Shawl, mens de trofast holdt hinanden i Haanden. [Midt i Baaden] sad en ældgammel Lods med langt, trevlet Skæg og hvilede Armene paa et par tunge Aarer. (H. Pontoppidan: “Havfruens Sang”)

E.13: Han var noget lille, men kraftig, næsten trækdyrkraftig af Bygning; bredbringet, højskuldet, duknakket. [Armene] var lange, [Benene] stærke og korte, [Fødderne] brede. (J.P. Jacobsen: *Niels Lyhne*)

E.14: Der var store stærke karle imellem, som kunne slæbe jernbjælker og drive store hjul rundt, men som i stedet for digtede om vintergække og biller og alfer og sommerfugle og hejda for en skælm, den er den lille oldenborre, og hurle, hurle hej, du viltre bi. [Megen god kropskraft] gik til spilde på “Ølgården”. (H. Scherfig: *Den døde mand*)

E.15: I gamle Dage var man forlovet i mindst halvtreds Aar og endte gerne med Guldbryllup Pension og Billeder i Avisen – [nu] er der først Billeder i Avisen og [senere] hører man aldrig noget (Storm P.: “Man ved aldrig noget”)

E.16: Børn kan være ubarmhjertige, men [forældre] er nok alligevel værre

E.17: Legemet faar sit dybe Bad i Foryngelsen, og [Sjælen] ligger udstrakt i Glemslens Grube

Behandlingen eller en del af behandlingen i det foregående optages som det behandlede i det efterfølgende informationssegment. De led som den del af behandlingen der optages som det behandlede, kan føres tilbage til, er markeret med fed:

E.18: Saa stak hun af med **en Imitator** – Snerle hed [han], han **var Græker** – men [det] var ikke til at se. (Storm P. : “Artistliv”)

E.19: På nogle arbejdspladser **skiftede** de i kantinen **fra Gevalia til BKI**. Og [det] syntes hun egentlig var meget godt. (J. Sonnergaard: “Gilleleje”)

E.20: Og i starten af firserne, hvor der var RAF og Bewegung 2. Juni og alle i én uendelighed sagde: “Få et agentur”, “opfind en dims!” eller “tjen en million!”, der hørte vi kun **én plade**, og [den] var **med Alan Vegas og Martin Revs Suicide**, og [på dén plade] hørte vi kun **ét nummer**, og [det] hed **“Frankie Teardrop”**, for [Frankie Teardrop] kunne ikke klare det længere. (J. Sonnergaard: “Gilleleje”)

E.21: Så var der kun **folkeregisteret** tilbage. Og [her] kostede det 75 øre at få en adresse at vide. (H. Scherfig: *Den døde mand*)

I forståelsen af disse eksempler er det behandlede et repræsentationelt element. Det antager jeg er karakteristisk for det behandlede. Dvs. at meningskorrelater til illokutionære markører, til angivelser af afsenders subjektive relation og til angivelser af relationer mellem repræsentationer ikke kan være det behandlede. Som repræsentationelt element har det behandlede endvidere det karakteristikum at det er en definitions-mængde. Værdimængder kan ikke have status som det behandlede, men som det fremgår, kan en værdimængde optages som definitions-mængde i et efterfølgende informationssegment.

4. Definition af det behandlede og dets semantiske korrelat

Det behandlede er en pragmatisk kategori. Det element der har status som det behandlede i informationssegmentet, har fire karakteristika: 1) det er et repræsentationelt element; 2) det er en definitions-mængde; 3) det er enten en identificerbar mængde eller en veldefineret universel (eller generel) mængde; og 4) det er den definitions-mængde som har den højeste aktiveringsgrad i informationssegmentet (dvs. efter processeringen af sætningen og konstruktionen af tekstmeningen), og som den uddybende inferens indskrænker sig til.

Det behandlede kan være: 1) elementmængder i mentalt lager, dvs. begrebsligt afgrænsede vidensområder, der skal indsættes i begrebslige modeller (Johnson-Laird 1983). Det kan kaldes **det generisk behandlede**. Det omfatter f.eks. meningskorrelaterne til *Børn* og *forældre* som i E.3. Det behandlede kan være 2) elementmængder der a) er organiseret i situationelle modeller eller b) skal indsættes i situationelle modeller ved rekurs til mentalt lager. Det kan kaldes **det situationelt behandlede**. a) Elementmængder der er organiseret i situationelle modeller, er umiddelbart identificerbare og kan kaldes **umiddelbart identificerbare**. Det er f.eks. meningskorrelaterne til *dernede*, *På havnepladsen*, *jeg*, *han*, *i rummet*, *Jørgen* og *I morgen*. b) Elementmængder der skal indsættes i situationelle modeller ved rekurs til mental lager, er middelbart (dvs. gennem introduktionen) identificerbare og kaldes **middelbart identificerbare**. Det er f.eks. meningskorrelaterne til *Et par sultne krager* og *En stor lods i islænder og bælgvanter*. For så vidt som det behandlede skal være identificerbart for at kunne behandles, er middelbart identificerbare elementer kun kandidater til at blive det behandlede.

På dette grundlag kan – og må – det behandlede semantiske korrelat defineres.

Informationssegmentets semantiske korrelat er meddelelsesfunktionen. Meddelelsesfunktionen omfatter et udsagn (der kan omfatte flere underordnede udsagn). Argumenterne er ligeværdige i udsagnsfunktionen, men det er de ikke i meddelelsesfunktionen. I meddelelsesfunktionen er et – og kun et – argument markeret som ansats til den definitionsmængde som skal opretholdes i opmærksomhedsfeltet, og som den elaborative inferens skal indskrænkes til. Argumenter kan vel at mærke også være semantiske enheder der angiver tid, sted og betingelse, dvs. ansatser til mentale rum.

Meddelelsesfunktionen kan formuleres i dagligsproglige termer på følgende vis: HVAD ANGÅR X SÅ Y. Meddelelsesfunktionens konstituent kaldes emne og kommentar (Hansen & Heltoft 1999). Emnet og kommentaren er funktionelt defineret ved at være ansats hhv. til det behandlede og til behandlingen. Emnet er således det semantiske korrelat til det behandlede, mens kommentaren er det semantiske korrelat til behandlingen. Emnestatussens intension kan noteres: HVAD ANGÅR.

Følgende semantiske enheder kan være emne: 1) generiske og 2) situationelle instruktioner. 1) **Generiske instruktioner** er f.eks. dem der realiseres med *børn* og *forældre* i E.3, men også *En telefon* i ‘En telefon er en uting som burde forbydes’(Scherfig) og *Graaanden* i ‘Graaanden trak trofast tilhavs hver aften’(Paludan). Generiske instruktioner er ansats til det generisk behandlede. Det generisk behandlede er ikke identificerbart, men veldefineret. 2) **Situationelle instruktioner** er ansatser til det situationelt behandlede. Der er to typer af situationelle instruktioner: forudsættende og introducerende. **Forudsættende instruktioner** er ansatser til det umiddelbart identificerbare behandlede. Det er f.eks. dem der realiseres med *jeg* [AFSENDEREN], *han* [EN UMIDDELBART IDENTIFICERBAR PERSON AF HANKØN], *dernede* [ET UMIDDELBART IDENTIFICERBART STED SOM ER DISTALT I FORHOLD TIL KOMMUNIKATIONSSITUATIONENS NULPUNKT, OG SOM PÅ EN RUMLIG SKALA LIGGER LAVERE END KOMMUNIKATIONSSITUATIONENS ERKENDELSESPUNKT] og *På havnepladsen* [EN UMIDDELBART IDENTIFICERBAR HAVNEPLADS] (betydning noteres med store bogstaver). **Introducerende instruktioner** er ansatser til det middelbart identificerbare behandlede. Det er f.eks. dem der realiseres med *Et par sultne krager* og *En stor lods i islænder og bælgvanter*.

For så vidt som emnets meningskorrelat skal være umiddelbart identificerbart (eller veldefineret), og emnet således skal være en situationel forudsættende (eller generisk) instruktion, så er meddelelsesstrukturen ikke nødvendigvis bundet til sætningen. Det har vi set i E.2. Her var emnet realiseret i en anden sætning end kommentaren. Introducerende emner må altså betragtes som middelbare emner der ved genoptagelse kan blive forudsættende emner. Der gælder således også følgende: Hvis der i teksten optræder et led der realiserer et introducerende emne, så er der – i den tekstmening der allerede er konstrueret på grundlag af ko-teksten – altid noget umiddelbart identificerbart som meningskorrelatet til ledet behandler. Og dette umiddelbart identificerbare har alt andet lige et tekstligt korrelat i ko-teksten (som f.eks. *På havnepladsen*).

Da introducerende emner ikke desto mindre er emner, kan man operere med en meddelelsesfunktion der ikke fordrer umiddelbar identificerbarhed (eller universalitet). Den kan kaldes **introducerende meddelelsesfunktion**. Den meddelelsesfunktion der fordrer identificerbarhed, kan så kaldes **forudsættende meddelelsesfunktion**. Den introducerende meddelelsesfunktion kan noteres:

ANTAG MÆNGDEN X DER HERMED IDENTIFICERES & HVAD ANGÅR DEN
NU IDENTIFICERBARE MÆNGDE X, SÅ Y.

5. Den semantiske emneanalyse

Man finder argumenter der kandiderer til at være emnet i en meddelelse, ved at indsætte den sætning der realiserer meddelelsen, i følgende funktion:

MF>>Hvad angår EMNET, så KOMMENTAREN.

Anvendelsen af formlen kalder jeg **MF-analysen**. Analysen ekskluderer prædikative instruktioner, dvs. ansatser til værdimængder. Den fordrer således følgende analyser af E.4, E.5 og E.6:

MF>> Hvad angår mig, så Dummere er jeg ikke IAF trods alt

MF>> Hvad angår ham, så Snerle hed han

MF>> Hvad angår ham, så menneske bliver han aldrig IAF Nej

Emner kan som nævnt også være generiske instruktioner. Som det fremgår, kan sætninger der realiserer generiske instruktioner, også indsættes i meddelelsesfunktionen:

MF>> Hvad angår Børn, så kan de være ubarmhjertige

Der hvor der opstår problemer, er ved de introducerende emner:

MF>> *Hvad angår En stor lods i islænder og bælgvanter, så for han rundt med en råber i hånden og brummede som en nervøs bjørn

Her fremtvinger analysen en generisk forståelse af emnet der ikke er forenelig med kommentaren. Meddelelsesfunktionen fordrer at det forudsættende emne indsættes. Vi får så:

MF>> Hvad angår På havnepladsen, så for en stor lods i islænder og bælgvanter uroligt rundt med en råber i hånden og brummede som en nervøs bjørn

Introducerende emner bliver altså en del af kommentaren i den forudsættende meddelelsesstruktur. Konstruktioner med introducerende emner kan imidlertid også analyseres som introducerende meddelelsesfunktioner. Formlen for den introducerende meddelelsesfunktion er:

IMF>>Antag ET MIDDELBART EMNE & hvad angår DET, så KOMMENTAREN

Vi får så følgende analyse:

IMF>> Antag En stor lods i islænder og bælgvanter, & hvad angår den store lods i islænder og bælgvanter, så for han uroligt rundt med en råber i hånden og brummede som en nervøs bjørn.

6. Afsluttende bemærkning om syntaktisk realisering

I de ovenstående eksempler er der kun realiseret en emnekandidat. Når det er tilfældet, er der ikke noget problem at løse for syntaksen. Emnet kan således også realiseres af forskellige led og på forskellige pladser, f.eks. E.1, E.2., E.4. Følgende er også mulige:

K.E.5: men en elev har så fortalt [det] videre til en lærer...

K.E.6: En forbipasserende har måske givet [ham] et puf; vi ved det ikke

Det er først når en sætning realiserer flere emnekandidater, at der kan være problemer med at fastlægge hvad der er emne, f.eks. K.E.3 og K.E.4. Intuitionen fordrer følgende MF-analyse:

MF>> Hvad angår Jørgen, så maler han huset i morgen
MF>> Hvad angår I morgen, så maler Jørgen huset

Men hvorfor det? Det kunne se ud som om det led der realiserer emnet, er det første led der realiserer en ansats der tilfredsstiller MF-analysen. Det kan imidlertid ikke hævdes som en regel da forudsættende og generiske instruktioner der realiseres af objekt, indirekte objekt og middelbare rolleled i fundamentet, ofte har fokusstatus. E.8-E.21 er da også en indikation på at det – når fundamentet ikke er udfyldt af et adverbial der angiver bestemt tid, sted eller betingelse – typisk er subjektet der realiserer emnet. Men det er også tvivlsomt at hævde en “førsteledsregel” der ekskluderer objekt, indirekte objekt og middelbare rolleled i fundamentet. Det fremgår af følgende eksempel:

E.22: <Han havde samlet lidt penge>, dem ville han leve op til han atter blev nødt til at kvæles af skolestuens tørverøg og lugten af pøgepis og fedtemad. (P. Seeberg: “Drømmen om folket” (ko-tekst markeret med spidse parenteser))

Her er det behandlede meningskorrelatet til *dem*.

Altså: Emnefunktionen er efter alt at dømme ikke kodet i dansk syntaks, men realiseres på tekstligt niveau.

Litteratur

- Bransford, J.D., Barclay, J.R. & Franks, J.J. 1972: ‘Sentence memory: A constructive versus interpretive approach’, i *Cognitive Psychology*, 3.
- Garnham, Alan & Oakhill, Jane. 1996: ‘The Mental Models Theory of Language Comprehension.’ I: *Models of Understanding Text*. Red. B. K. Britton & A .C. Graesser. New Jersey.
- Graesser, Arthur C. 1981: *Prose Comprehension Beyond the Word*. New York. Springer-Verlag.
- Halliday, M.A.K. 1999: *An Introduction to Functional Grammar*, London 1998.
- Hansen, Erik & Heltoft, Lars. 1999: *Grammatik over det Danske Sprog*, 6. foreløbige udgave.
Roskilde.
- Harder, Peter. 1996: *Functional Semantics. A Theory of Meaning, Structure and Tense in English*, Berlin. Mouton de Gruyter.
- Johnson-Laird, Philip. 1983: *Mental models*. Cambridge.
- Sanford, Anthony & Garrod, Simon C. 1985: ‘The role of background knowledge in psychological accounts of text comprehension.’ I: *Foregrounding Background*. Red. J.Allwood & E. Hjelmquist. Lund. Doxa AB.
- Sanford, Anthony & Garrod, Simon 1990: ‘Referential processing in reading: Focusing on

- roles and individuals.' I: *Comprehension processes in reading*. Red. D. A. Balota, G.B. Flores d'Arcais & K. Rayner. New Jersey.
- Schnotz, Wolfgang 1985: 'Selectivity in Drawing Inferences.' I: *Inferences in Text Processing*. Red. G. Rickheit & H. Strohner. Amsterdam. North-Holland.
- Togeby, Ole 1993: *PRAXT- pragmatisk tekstteori*. Århus. Aarhus Universitetsforlag.
- Togeby, Ole 2002: *Fungerer denne sætning?* (Preprint) Århus.